

О. В. Федірець,

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9710-4644>

О. О. Броварець,

к. т. н., доцент, завідувач кафедри інформаційно-технічних та природничих дисциплін,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4906-238X>

О. М. Мартин,

к. е. н., доцент, доцент, доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1947-8982>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.8.52

ІННОВАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ СФЕРОЮ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ СИСТЕМОЮ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

O. Fedirets,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

O. Brovarets,

PhD in Technical Science, Associate Professor, Head of the Department of Information Technology
and Natural Sciences, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

O. Martyn,

PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law
and Management in the Field of Civil Defense, Lviv State University of Life Safety, Ukraine, Lviv

INNOVATIVE MANAGEMENT OF THE AGRO-FOOD SECTOR AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM IN CONDITIONS OF SECURITY CHALLENGES

В статті розглянуто інноваційне управління агропродовольчою сферою як соціально-економічною системою в умовах безпекових викликів. Розвиток ринкових відносин в Україні, і процеси пов'язані з реформування принципів та методів державного управління, реформа децентралізації, розширення частки приватного сектору економіки, посилення міжнародної конкуренції та розвиток міжнародної торгівлі, відкриття ринку землі значною мірою впливають на діяльність багатьох підприємств, особливо у агропродовольчій сфері. В умовах безпекових викликів оптимальним підходом, який забезпечує не лише виживання підприємства, але і стабільність його функціонування є розвиток. Як засвідчує практика саме він є важливою умовою ефективної життєдіяльності вітчизняних підприємств у конкурентній боротьбі. Дослідження категорії "розвиток" базується на певному базисі, який має забезпечити їх єдність та логічну послідовність. Для цього слід системно структурувати всі дефініції в логічній послідовності, в кожному визначенні виокремити ключові ознаки досліджуваної категорії, і така систематизація дозволить в повній мірі розкрити внутрішній зміст категорії "розвиток". Україна стала на європейський шлях розвитку, і в даний час здійснюються заходи спрямовані на досягнення стабільності економіки, відбуваються кроки, спрямовані на подолання бідності через забезпечення задоволення ключових життєвих потреб для населення країни. Проте слід зазначити, що рівень доходів українців залишається досить низьким, особливо у порівнянні із європейськими життєвими стандартами для значної частини громадян України. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки, характеризується орієнтацією на принципи західної економічної науки, з певною адаптацією до особливостей українського суспільно-економічного життя, де відбувається збалансування ринкові та державні регуляторів для створення ефективного та сприятливого середовища забезпечення функціонування господарюючих суб'єктів і розвиток секторів національного господарства. Недопущення маргіналізації широких верств бідного населення через включення їх в сучасну економічну систему стає глобальним питанням в умовах безпекових викликів.

The article examines the innovative management of the agro-food sector as a socio-economic system under conditions of security challenges. The development of market relations in Ukraine, and the processes associated with reforming the principles and methods of public administration, decentralization reform, expanding the share of the private sector of the economy, strengthening international competition and the development of international trade, the opening of the land market have a significant impact on the activities of many enterprises, especially in the agro-food sector sphere. In the conditions of security challenges, development is the optimal approach that ensures not only the survival of the enterprise, but also the stability of its functioning. As practice proves, it is an important condition for the effective life of domestic enterprises in the competitive struggle. The study of the category "development" is based on a certain basis, which should ensure their unity and logical sequence. For this, all definitions should be systematically structured in a logical sequence, in each definition the key features of the studied category should be singled out, and such a systematization will allow to fully reveal the inner content of the "development" category. Ukraine has embarked on the European path of development, and currently measures are being taken to achieve economic stability, steps are being taken to overcome poverty by ensuring the satisfaction of key life needs for the country's population. However, it should be noted that the income level of Ukrainians remains quite low, especially compared to European living standards for a large part of Ukrainian citizens. The current stage of the development of the domestic economy is characterized by an orientation to the principles of Western economic science, with a certain adaptation to the peculiarities of the Ukrainian socio-economic life, where market and state regulators are balanced to create an effective and favorable environment for ensuring the functioning of economic entities and the development of sectors of the national economy. Preventing the marginalization of broad sections of the poor population due to their inclusion in the modern economic system is becoming a global issue in the face of security challenges.

Ключові слова: інноваційне управління, агропродовольча сфера, соціально-економічна система, безпека, виклики.

Key words: innovative management, agro-food sector, socio-economic system, security, challenges.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні умови господарювання характеризуються великою кількістю викликів, які виникають як перед підприємствами, так і перед окремими регіонами та державами в цілому. Вплив глобалізаційних процесів, поширення різного роду загроз, таких як кліматичні зміни, пандемія COVID-19, військові дії ставлять перед державою та підприємствами цілий ряд завдань, які стосуються питань розвитку агропродовольчої сфери та формування відповідних підходів для його забезпечення. Особливої уваги при цьому потребують такі чинники, як посилення конкуренції, динамічні зміни ринкової кон'юнктури, глобальні змінами макросередовища, що зумовлюються наступними тенденціями: пришвидшення науково-технічного прогресу, поява нових технологій, швидким існуючих технічних засобів та підходів до управління, виникненням нових сфер економіки, галузей, напрямків діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Розвиток ринкових відносин в Україні, і процеси що супроводжують даний процес: реформування принципів та методів державного управління, реформа децентралізації, розширення частки приватного сектору економіки, посилення міжнародної конкуренції та розвиток міжнародної торгівлі, відкриття ринку землі значною мірою вплинули на діяльність багатьох підприємств, особливо у агропродовольчій сфері. В таких умовах оптимальним підходом, який забезпечує не лише виживання підприємства, але і стабільність його функціонування є розвиток. Як засвідчує практика саме він є важливою умовою ефективної життєдіяльності вітчизняних підприємств у конкурентній боротьбі.

Аналіз наукових праць цих вчених [1—6; 9—10] дозволив зробити висновок, що суспільство у своєму розвитку проходить шлях постійного ускладнення, тому для його розуміння і пояснення необхідно зупинитися на етимології поняття "розвиток" і розглянути даний термін як філософську, економічну і управлінську категорії.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити інноваційне управління агропродовольчою сферою як соціально-економічною системою в умовах безпекових викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

З точки зору філософського осмислення розвитку важливим є відтворення загальних характеристик усього різноманіття зв'язків і процесів реальності і як наслідок — виникнення нового якісного стану об'єкта.

У філософському словнику [7] поняття розвиток — це закономірні якісні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, що характеризуються як незворотні і спрямовані. Лише за умови одночасної наявності всієї сукупності властивостей існує можливість відрізнити процеси, пов'язані із розвитком від змін іншого роду:

відбувається постійне, циклічне відтворення системи функцій (процеси функціонування характеризуються оборотністю змін);

випадкові процеси катастрофічного характеру виникають без чітких закономірностей;

зміни не накопичуються при відсутності спрямованості, через це процес втрачає характерні для розвитку єдині, внутрішньо взаємозалежні лінії.

Вперше трактування дефініції "розвиток" надали філософи античності. Одним із перших Гесіод висунув твердження, що історичний розвиток має певні тенденції, за однією з яких людство приречено на фізичне і моральне виродження у своєму розвитку, починаючи від Золотої доби [7].

Геракліт був першим, хто обгрунтував поняття мінливості світу. Він стверджував, що світ — це складний, комплексний процес, що формується як сума всіх подій, чи змін. Головним його девізом було: "все тече, ніщо не стоїть на місці", "...не можна двічі ступити в одну й ту саму річку" тим самим він акцентував увагу на необхідність розвитку світу. Гераклітові вчення на тривалий період визначили сутність та напрямок розвитку грецької філософії [7].

Далі Парменід та Демокріт у своїх філософських вчення намагалися визначити спробами для розв'язання проблематики плінності оточуючого світу [7].

Платон підсумував свій суспільний досвід і запропонував закон історичного розвитку відповідно до якого усі соціальні зміни є розпадом, загинанням або виродженням [7].

Зрозуміло, що на той період кожному з філософів складно було до кінця визначити і дати пояснення сутності розвитку і впливу на нього різних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, але їх теорії стали поштовхом до подальшого дослідження "розвитку".

Німецька класична філософія XIX століття, представниками якої були І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Л. Фейєрбах, Г. Гегель не тільки підсумувала розвиток європейської думки, але і запропонувала свої напрями і методи вирішення традиційних проблем буття, співвідношення світу і людини, теорії пізнання і моральності. Особливо плідні ідеї висловлювалися німецькими філософами у сфері розвитку. Були систематизовані попередні погляди і положення з питань протиріччя, взаємопереходу протилежностей, створена цілісна теорія загального зв'язку і розвитку — діалектика.

Так за твердженням Г. Гегеля принципом історичного розвитку є національний дух. І для кожного століття певній нації належить місія провести світ через стадію діалектики [7].

Прихильниками концепції історичного коловороту у розвитку локальних культур були О. Шпенглер і А. Тойнбі. О. Шпенглер відмічав, що "... на початковій стадії кожної цивілізації інтенсивність економічного життя зростає настільки, що створюється погрозливе напруження" [7]. Існування такої ситуації не можливе на протязі тривалого часу. Відповідно "розвиток переходить у тривалий незмінний стан, який характеризується дивним змішуванням рафінованих натхненних і зовсім примітивних рис..." [7].

У працях англійського історика та соціолога А. Тойнбі "...розвиток суспільства, як і розпад, є циклічним ритмічним процесом. Він відбувається там, де виклик пробуджує успішний відгук, який породжує подальший і вже відмінний виклик" [7]. В процесі досліджень досягнень західної цивілізації дослідник визначив низку послідовних викликів, які спонукають до успішного розвитку.

У своїх працях Е. Трельч розглядає розвиток людства як процес, що "...подається не тільки таким, що перевершує сили людини і можливості знання, але й сприймається як пусте і насильницьке, як фантастичне і міфічне. Окрім цього він здається логічно неможливим, бо розвиток людства в його цілісності залишається все ще невідомим" [7]. З огляду на це його неможливо конструювати.

Таким чином, величезний досвід представників різних філософських шкіл дозволив збагатити науку новими підходами до поняття "розвиток".

Крім того, узагальнення формулювання сутності "розвиток" як філософської категорії представлені і в наукових працях представників сучасних економічних шкіл, адже без осмислення філософського змісту даної категорії досить складно переходити до формулювання її економічної сутності.

Але слід зазначити, що в умовах сьогодення наука висуває нове бачення світу і розуміння процесів його розвитку. Це пов'язано в першу чергу з формуванням концепції глобального еволюціонізму як системи уявлень про всезагальний процес розвитку природи в різних його проявах [7].

Для сучасних процесів розвитку найважливішими сторонами є: нелінійність, багатоваріантність (альтернативність), стохастичність, непередбачуваність процесу розвитку, конструктивна роль хаосу (безладдя), випадковість у виникненні нового [7].

Вирішення соціальних проблем в процесі поєднання різних форм та методів, як окремих напрямків соціального розвитку розглядали у своїй працях Зоря О.П., Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L.,

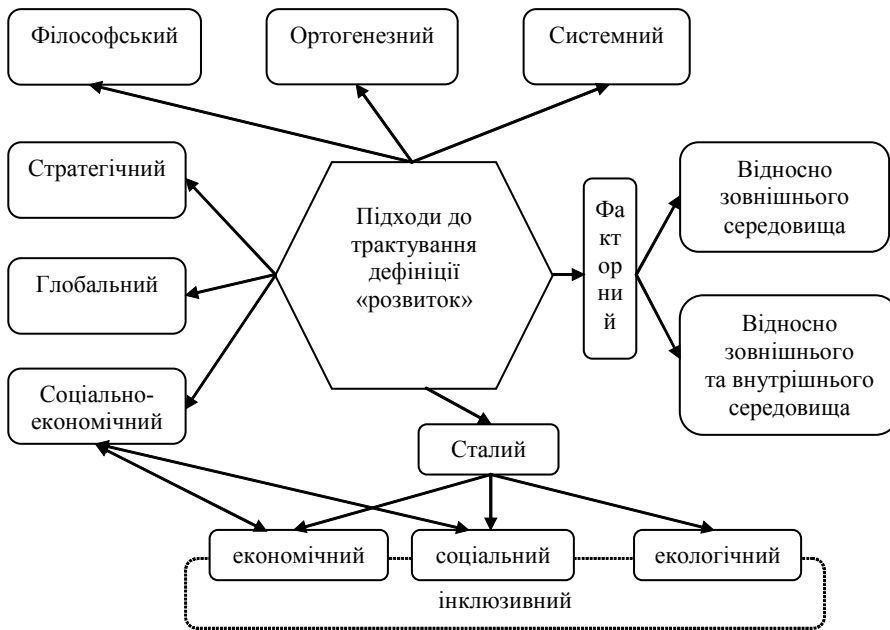

Рис. 1. Підходи до визначення дефініції "розвиток"

Джерело: систематизовано та доповнено авторами на основі [2; 3].

Zos-Kior M., Hnatenko I., Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O. [2; 9— 10], особливо актуальним даний підхід є в умовах розбудови соціально-орієнтованої економіки.

Нами здійснено узагальнення та систематизація підходів до трактування розвитку (рис. 1).

Більшість дослідників у своїх працях, досліджуючи категорію "розвиток", не розглядають її в якості ключового елементу функціонування соціально-економічної системи та складової механізмів її удосконалення, що є певним недоліком даних досліджень. Дослідження категорії "розвиток" повинно ґрунтуватися на певному базисі, який має забезпечити їх єдність та логічну послідовність. Для цього слід системно структурувати всі дефініції в логічній послідовності, в кожному визначенні виокремити ключові ознаки досліджуваної категорії, і така систематизація дозволить в повній мірі розкрити внутрішній зміст категорії "розвиток".

В першу чергу слід виокремити "розвиток" як самостійну категорію, відокремити її в сукупності інших категорій, оскільки досить часто поняття "розвиток" і "зростання" приймається як синонімічність, що не є досить коректним, адже в основі категорії "зростання" лежать кількісні зміни об'єкта, а характеризуючи категорію розвиток можна говорити, як про кількісні, так і про якісні зміни [5]. Також при характеристиці зростання, зазвичай, мова йде про позитивні кількісні зміни, а при трактуванні розвитку більша увага зосереджується на структурних та функціональних змінах, пов'язаних із функціонуванням соціально-економічних систем. Важливою ознакою розвитку системи є набуття ними нових якостей та компетенцій.

У своїх працях Л. Мельника відзначає, що завдяки синергетичному ефекту результатом розвитку є прояв наступних властивостей: спрямованість, безповоротність і закономірність [4]. О. Раєвнева також відзначає взаємозв'язок між цими властивостями [6]. В той же час є ряд авторів, зокрема Ю. Погорелов, які не вважає що розвиток є закономірним процесом, адже існують

випадки, що вказують на його непостійність. В якості аргументів вони наводять такі випадки як криза, занепад, банкрутство, деградація тощо [5].

Для кращого розуміння категорії розвиток слід звернути увагу на суміжні поняття, одним з яких є категорія "функціонування підприємств", як безперервний та закономірний процес.

Зокрема категорію "функціонування" О. Раєвнева у своїх дослідженнях трактує як реалізацію в часі та просторі, в процесі діяльності її функцій, які спрямовані на досягнення встановленої мети в межах наявної структури та існуючої якості наявних складових елементів; як рівноважний стан її функціонування, та упорядкованості діяльності. При цьому система функціонує та розвивається за певними законами, та постійно взаємодіючи із зовнішнім середовищем, і саме дані елементи відіграють важливу роль у формуванні її поведінки за сучасних умов та в майбутньому [6]. У своїх працях Н. Гражевська вказує на відмінності, які стосуються "...функціонування економічної системи як її існування та життєдіяльність у певному квазістаціонарному стані та розвиток як процес динамічної зміни квазістаціонарних станів" [1].

Враховуючи викладене вище, можна відзначити, що функціонування соціально-економічної системи слід трактувати як впорядкований процес спрямований на реалізацію її функцій:

- базових — державно-управлінська, ціннісна, правова, власності та природокористування;
- основних — виробництво, розподіл та обмін;
- забезпечувальних — соціальна, грошова, фінансово-кредитна, інфраструктурна та інформаційна.

Виконання зазначених функцій забезпечують співіснування суб'єктів соціально-економічної системи для задоволення їх потреб у вигляді рівноважних станів.

Слід зазначити, що розвиток суспільства, як соціально-економічної системи, доцільно розглядати в динаміці, у вигляді процесу трансформації її функціонування, який є керованим чи самокерованим, та супроводжується зміною її цілей, що зазнають впливу зовнішніх та внутрішніх чинників і базується на приведенні структури та можливостей системи забезпечувати реалізацію основних, базових та забезпечувальних функцій у відповідності з новими цілями [7].

Аналізуючи процес розвитку як самостійну категорію, слід відмітити її ключові характеристики: динамічність, цілеспрямованість, процесність, досягнення корисного ефекту, адаптивність, якісні та кількісні зміни, вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

За сутнісними характеристиками, розвиток можна трактувати як динамічний, цілеспрямований процес, пов'язаний із кількісними та якісними змінами у функціонуванні системи, який постійно адаптується до чинників внутрішнього та зовнішнього середовища і спрямований

Таблиця 1. Система принципів секторального розвитку

Групи	Принципи та їх характеристика
Правові принципи	Свобода та ініціативність підприємництва
	Забезпечення реалізації принципу рівних можливостей у політиці, економіці, духовній сфері життя, суспільства в цілому (Ст. 24 Конституції України)
	Поліформічність – плюралізм усіх форм власності, серед яких приватна власність займає домінуюче місце як основа ініціативної, творчої, підприємницької та іншої господарської діяльності (Ст. 41 Конституції України)
	Чітке закріплення правовими нормами процедурно-процесуальних механізмів сприяння розвитку секторів і господарюючих суб'єктів
Економічні принципи	Вільний рух капіталу, товару та послуг на території України (Господарський Кодекс України) та між країнами (умови та принципи СОТ)
	Сприяння розвитку ринкових відносин
	Сприяння розвитку науково-технічного прогресу
	Комплексний підхід до використання внутрішніх резервів і зовнішніх можливостей
	Збалансованість витрачених ресурсів і отриманих вигод
	Посаднання раціонального використання факторів виробництва
	Цільове використання ресурсів лише на пріоритетні напрями
	Економічна відповідальність суб'єктів господарювання за прийняті рішення
	Економічної обґрунтованості – пріоритети розвитку національної економіки встановлюються на підставі рівня та фінансових можливостей самих суб'єктів господарювання
	Наступність – проходження ряду етапів, протягом яких поступово ускладнюються та урізноманітнюються зміст і напрями розвитку секторів як системних утворень
Соціальні принципи	Альтернативність рішень указує на потребу прорахунку різних варіантів досягнення визначених пріоритетів
	Інтеграція зв'язків між соціальними, культурними, екологічними, економічними та іншими процесами у країні
	Відповідальність за стан навколишнього середовища господарюючими суб'єктами
	Гармонізація розвитку підприємства із загальнолюською культурою
	Принцип високого рівня етичних норм господарської поведінки
	Розробка системи конкретних дій щодо беззаперечного гарантування продовольчої безпеки України, в т.ч. формування та підтримку на необхідному рівні стратегічних резервів
	Посаднання інтересів держави, регіонів, секторів і підприємств
Інтеграція економічних і соціальних пріоритетів розвитку сектора	

Джерело: розроблено автором з урахуванням [9—10].

на досягнення встановлених цілей та отримання корисного ефекту. Розвиток слід розглядати як пріоритетний процес, коли встановлюється вектор розвитку, який виступає у вигляді рушійної сила та ключового стимулу.

Помилки стратегічного розвитку пов'язані з управлінським впливом викликають незадоволення суспільних потреб, що свою чергу сприяє виникненню та поширенню соціальних проблем пов'язаних із суспільним розвитком. Якщо такого роду проблеми ігнорувати, або затягувати з їх оперативним вирішенням, у суспільстві розпочинаються деструктивні зміни, аж до зміни соціальної ролі ринку, що спричиняє появу "платних послуг" у всіх сферах, призводить до зростання рівень корумпованості чиновників, виникнення тіньової економіки, посилення лобістських процесів, направлених на прийняття рішень і законів, що спричиняють зловживання монопольним положенням.

Роль ринку, що зазнає соціальної трансформації, викликає зміну напрямів суспільного розвитку та свідомості громадян, і її можна охарактеризувати як "дисфункційний ринок". Такі тенденції підвищують рівень соціального невдоволення та створюють ніші для виникнення певних соціальних груп [7].

В свою чергу, такого роду тенденції переростають у стійку систему керування через утворення блоку олігархів

і чиновників, що призводить до зниження конкурентних умов, внаслідок чого погіршується рівень життя населення, відбувається порушення етичних норм, відбувається гальмування розвитку малого та середнього бізнесу, інститути громадянського суспільства нівелюються, виникає відчуття соціальної несправедливості. В результаті такої дисфункції відбувається накопичення в соціальній структурі напруги, яка пізніше може привести до інституціонального розвалу й негативних соціальних змін.

Порівнюючи Україну із іншими країнами світу слід використати групування країн, прийняте ООН: країни з перехідною економікою (переважно від планової до ринкової); країни, що розвиваються; Країни з високим рівнем економічного розвитку. Варто відмітити, що перший тип, фактично з'явився на початку 90-х років ХХ ст., коли в колишніх соціалістичних країнах, розпочалися процеси, пов'язані з економічними перетворення, формуванням і розвитком ринкової економіки [7].

Україна стала на європейський шлях розвитку, і в даний час здійснюються заходи спрямовані на досягнення стабільності економіки, відбуваються кроки, спрямовані на подолання бідності через забезпечення задоволення ключових життєвих потреб для населення країни. Проте слід зазначити, що рівень доходів українців залишається досить низьким, особливо у порівнянні із європейськими життєвими стандартами для значної частини громадян України.

Відповідно, ведучи мову про бідність, слід розуміти малозабезпечених громадян; населення, яке має низькі грошові доходи; соціально не захищені групи населення, які вилучені з економічних, політичних та культурних форм суспільної діяльності в межах поширених моделей життя в країні.

Бідність, як соціально-економічне явище, тісно пов'язана з рівнем соціально-економічного розвитку країни чи регіону, а в його основі знаходиться нерівномірний доступ до суспільно-економічних благ.

Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки, характеризується орієнтацією на принципи західної економічної науки, з певною адаптацією до особливостей українського суспільно-економічного життя, де відбувається збалансування ринкові та державні регуляторів для створення ефективного та сприятливого середовища забезпечення функціонування господарюючих суб'єктів і розвиток секторів національного господарства (табл. 1).

Наслідком такої ситуації є постійне існування бідності, як явища, при постійній зміні її форми та проявів; та відносний її характер в часі та просторі. Дослідники бідності (економісти та соціологи) визнають, в сучасних умовах, закономірність існування бідності, як явища, в суспільстві. Різниця у їх дослідженнях стосується в першу чергу визнанні чи заперечення потреби державного втручання у розв'язання

ззначеної проблеми та визначення масштабу такого втручання.

Слід зазначити, що всі перелічені принципи мають тісний взаємозв'язок між собою в єдиній системі. Недотримання хоча б одного з них загрожує не лише уповільненню темпів розвитку національної економіки, а й розбалансуванню всієї структури. Кожен принцип окремо, а тим більше їх сукупність, мають великий перелік взаємозв'язків та взаємних впливів та узгоджень, відповідно кожний принцип як складову частину системи слід розглядати як чинник, що сприяє розвитку останньої, або її елементів, або, навпаки, при порушенні його реалізації — гальмувати.

Аналізуючи принципи, що були розглянутих принципів можна зробити висновок, що "розвиток" є системною категорією, яка реалізується на основі розвитку його елементів, які його забезпечують у соціальній, економічній, екологічній, правовій та політичній сферах відтворення суспільних відносин [3], що є передумовою розгляду та реалізації цього процесу з інституційних позицій. Тобто процес розвитку передбачає поєднання економічного зростання, захисту навколишнього середовища та соціальної відповідальності складової — пов'язаної із вдосконаленням та використанням досвіду інших суб'єктів, та зовнішньої складової — забезпечення економічної, соціальної, екологічної та морально-етичної збалансованості.

Наведене трактування розвитку практично-зорієнтоване і дозволяє визначити напрями впливу на цей важливий процес, оскільки розвиток за своєю сутністю є багатомірним явищем, яке стосується глибоких зміни в усіх сферах функціонування систем: економічній, правовій, соціальній, організаційній, техніко-технологічній, інституційній.

Забезпечення стійкого розвитку соціально-економічних систем реалізується завдяки досягненню визначених систем цілей (економічних, соціальних, екологічних, техніко-технологічних) через забезпечення послідовної реалізації принципу відповідальності перед суспільством. Це впливає на те, що прибуток перестає бути кінцевою метою, головним орієнтиром всієї управлінської діяльності. Він перетворюється на одну з економічних цілей яка забезпечує важливу функцію — є основним інструментом для досягнення системи цілей [5].

Таблиця 2. Основні етапи інституалізації концепції сталого розвитку в світі

Періоди	Заходи	Основні рішення
1972 р. червень	Конференцію ООН з проблем навколишнього середовища, Стокгольм, Швеція	Прийнято Декларацію Конференції ООН з проблем навколишнього середовища. У принципах вперше наведено перелік законів з природоохоронної діяльності на державному та міжурядовому рівнях.
1972 р. грудень	Сесія Генеральної Асамблеї ООН	Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП)
1982 р.	Сесія Генеральної Асамблеї ООН	Прийнято Всесвітню Хартію природи
1983 р.	Сесія Генеральної Асамблеї ООН	Створено Міжнародну комісію з навколишнього середовища і розвитку
1987 р.	Доповідь Міжнародної комісії навколишнього середовища і розвитку	Доповідь «Наше спільне майбутнє» («Our common future»), в якій і була представлена нова концепція збалансованого розвитку, як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні
1992 р.	Друга Конференція ООН з питань природного середовища та розвитку «Саміт Землі»: Ріо-де-Жанейро, Бразилія	Прийнято 5 базових документів щодо забезпечення збалансованого розвитку: 1) Декларація щодо довкілля та розвитку; 2) Порядок денний на XXI століття; 3) рамкова конвенція ООН щодо змін клімату; 4) конвенція щодо збереження біологічного різноманіття; 5) Декларація щодо напряму розвитку, охорони та використання лісів.
1992 р.	Киотський протокол: Киото, Японія	Підписання міжнародної угоди про зменшення викидів газів (не була ратифікована).
1997 р.	Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Планета Земля»: Нью-Йорк, США	Констатація погіршення стану довкілля після 1992 р., визнання факту, що екологічні проблеми набувають соціально-економічного значення, заклик до усіх суспільних секторів брати участь у розробленні та реалізації стратегії збалансованого розвитку.
2002 р.	Всесвітній саміт ООН: Йоганнесбург, ПАР	Йоганнесбурзька декларація зі збалансованого розвитку та План виконання рішень Порядку денного на XXI століття.
2005 р.	Киотський протокол: Киото, Японія	Киотський протокол набрав чинності – дія розрахована до 2012 р. Встановлює обов'язки на зниження викидів парникових газів для розвинених країн та країн з перехідною економікою на 5% від рівня викидів в 1990 р. в період 2008-2012 рр.
2012 р.	Третя Конференція ООН зі сталого розвитку: Ріо-де-Жанейро, Бразилія	Підсумковий документ «Майбутнє, якого ми прагнемо», у якому підтверджено курс на збалансований розвиток і забезпечення побудови економічно, соціально та екологічно збалансованого майбутнього для нашої планети, для нинішнього і майбутніх поколінь.
2015 р.	Саміт ООН зі сталого розвитку: Нью-Йорк, США	Визначено «Глобальні цілі сталого розвитку». Підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.».

Джерело: систематизовано автором за [9—10].

В процесі свого становлення концепція сталого розвитку та, підходи до управління сталим розвитком пройшла наступні етапи (табл. 2).

Вперше увагу у світі до проблем, пов'язаних із взаємодією розвитку та навколишнього середовища звернули ще на початку 70-х років минулого століття, проте конкретні кроки було вжито лише в кінці 80-х років. Також слід зазначити, що в міжнародних документах, пов'язаних із управлінням розвитком з 1992 р. по 2012 р. (загалом протягом 20 років) використовувався термін "збалансований", а не "сталий" розвиток.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток ринкових відносин в Україні, і процеси пов'язані з реформування принципів та методів держав-

ного управління, реформа децентралізації, розширення частки приватного сектору економіки, посилення міжнародної конкуренції та розвиток міжнародної торгівлі, відкриття ринку землі значною мірою впливають на діяльність багатьох підприємств, особливо у агропродовольчій сфері. В умовах безпекових викликів оптимальним підходом, який забезпечує не лише виживання підприємства, але і стабільність його функціонування є розвиток. Як засвідчує практика саме він є важливою умовою ефективної життєдіяльності вітчизняних підприємств у конкурентній боротьбі. Дослідження категорії "розвиток" базується на певному базисі, який має забезпечити їх єдність та логічну послідовність. Для цього слід системно структурувати всі дефініції в логічній послідовності, в кожному визначенні виокремити ключові ознаки досліджуваної категорії, і така систематизація дозволить в повній мірі розкрити внутрішній зміст категорії "розвиток". Україна стала на європейський шлях розвитку, і в даний час здійснюються заходи спрямовані на досягнення стабільності економіки, відбуваються кроки, спрямовані на подолання бідності через забезпечення задоволення ключових життєвих потреб для населення країни. Проте слід зазначити, що рівень доходів українців залишається досить низьким, особливо у порівнянні із європейськими життєвими стандартами для значної частини громадян України. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки, характеризується орієнтацією на принципи західної економічної науки, з певною адаптацією до особливостей українського суспільно-економічного життя, де відбувається збалансування ринкові та державні регуляторів для створення ефективного та сприятливого середовища забезпечення функціонування господарюючих суб'єктів і розвиток секторів національного господарства. Недопущення маргіналізації широких верств бідного населення через включення їх в сучасну економічну систему стає глобальним питанням в умовах безпекових викликів.

Література:

1. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія. К.: Знання, 2008. 431 с.
2. Зоря О.П. Управління розвитком аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій: монографія. Полтава: Видавництво ПП "Астра", 2019. 321 с.
3. Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
4. Мельник Л.Г. Фундаментальні засади розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2003. 288 с.
5. Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 75—81.
6. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
7. Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним гос-

подарством. Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021. 448 с.

8. Федірець О.В., Савченко М.А., Заїка В.М. Управління земельними ресурсами як чинник їх ефективного використання. Приазовський економічний вісник. 2019. № 1 (12). С. 148—153.

9. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace In Review*. 2021. № 7 (3). pp. 315—323.

10. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43 (3). pp. 403—414.

References:

1. Grazhevskaya, N. I. (2008), *Ekonomiczni systemy epokhy hlobal'nykh zmin* [Economic systems of the era of global changes], Znannya, Kyiv, Ukraine.

2. Zorya, O.P. (2019), *Upravlinnya rozvytkom ahrarnykh pidpryyemstv v umovakh instytutstsiynykh transformatsiy* [Management of the development of agricultural enterprises in the conditions of institutional transformations], Astraya, Poltava, Ukraine.

3. Lopatynskiy, Yu.M. and Kyfyak, V.I. (2014), *Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noyi ekonomiky na instytutstsiynykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis], Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

4. Melnyk, L.G. (2003), *Fundamental'ni zasady rozvytku* [Fundamental principles of development], University book, Sumy, Ukraine.

5. Pogorelov, Y.S. (2006), "Enterprise development: concepts and types", *Culture of the peoples of the Black Sea region*, vol. 88, pp. 75—81.

6. Raevneva, O.V. (2006), *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiya, mekhanizmy, modeli* [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models], INZHEK, Kharkiv, Ukraine.

7. Fedirets, O.V. (2021), "Development of the agro-food sector as a socio-economic system: theory, methodology, practice", Abstract of Doctor dissertation, Economy, Poltava, Ukraine.

8. Fedirets, O.V., Savchenko, M.A. and Zaika, V.M. (2019), "Management of land resources as a factor in their effective use", *Pryazovsky Economic Bulletin*, vol. 1 (12), pp. 148—153.

9. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko I. (2021), "Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplace In Review*, vol. 7 (3), pp. 315—323.

10. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2024 р.